

Urbanizace vnitřního města Brna – náměstí s volně stojící dominantou

Ing. Petra Nováková
Školitel: Prof. Ing. arch. Petr Pelčák
Ústav navrhování III., FA VUT Brno

Abstrakt

Počátky urbanizace vnitřního města, potažmo jeho náměstí, budou sledovány v rámci půdorysného obrazu města Brna - tedy na území původního historického jádra, které bylo sevřené středověkými hradbami. Náměstí, ústřední veřejný prostor, vznikala v místech rozšíření významných komunikačních os, zprostředkovávajících obchodní styk města s jeho okolím. Pouze tato náměstí mohou exaktně vypovídat o vývoji a postupném utváření veřejných prostranství města Brna od jeho počátků až po současnost. S růstem města, ekonomickými i politickými změnami se transformovala také jeho náměstí.

Pro potřeby tohoto článku se zaměřím pouze na jedno náměstí, a to Jakubské, na kterém bych chtěla prezentovat postup své práce. Plocha Jakubského náměstí se dnes omezuje na prostor kolem neogotického chrámu sv. Jakuba, jenž tvoří centrální dominantu náměstí. Můžeme jej označit jako „chrámové“ náměstí. Příčinou volně stojících kostelů je téměř vždy dřívější existence hřbitova kolem nich, která je doložena i zde. V současnosti je veškeré fungování bezesporu determinováno existencí chrámu, a proto tento typ náměstí můžeme dále specifikovat jako náměstí s volně stojící dominantou. Inspirační zdroje však můžeme hledat v rozličných zahraničních příkladech, které nám ukazují nové možnosti v řešení veřejných prostranství tohoto typu a prezentují nevšední přístupy jejich tvorby.

Klíčová slova

Náměstí, veřejná prostranství, vnitřní město, volně stojící dominanta, kostelní náměstí, hřbitovní náměstí, veřejné prostranství

1 Urbanizace vnitřního města Brna

Půdorysný plán města Brna a jeho měnící se struktura vypovídá o logickém vývoji, utvářeném na základě širších podmínek. Půdorysné vazby byly dány přírodními podmínkami, trasováním dálkových obchodních cest a přítomností vodních toků. Město Brno bylo formováno na organicky rostlém půdorysu, na který měl také vliv charakter obranného systému. Středověké město Brno, sevřené okruhem hradeb, si dlouhá staletí udržovalo svůj řemeslnicko-obchodnický ráz. Uzavřenost města neumožňovala další růst a i počet obyvatel byl celkem nízký. Sídlní útvar se tak omezoval striktně na prostor uvnitř hradeb a jeho nejbližší okolí. Na význam nejdůležitějších obchodních cest upozorňuje umístění bran; v místech, kde dálkové i místní komunikace vstupovaly do hradbami uzavřeného města; které dokládají racionální podstatu lokace města. Z každé z bran vycházela dvojice komunikací, spojující navzájem protější brány a nejbližší tržiště. Takto vznikala síť radiálních komunikací, směřujících do historického jádra. Poloha tržišť - náměstí se v půdorysném plánu zachovala dodnes.

2 Systém veřejných prostranství

Ve městě Brně můžeme nalézt šest historických náměstí, resp. veřejných prostranství vnitřního města, jež se formovala a vyvíjela společně s městem samotným. Hovoříme o náměstí Svobody, Zelném trhu, Dominikánském náměstí, Jakubském náměstí, Kapucínském náměstí a Šilngrově náměstí. Historický vývoj veřejných prostranství – náměstí vypovídá mnohé o struktuře náměstí, funkčních vztazích a o hierarchickém uspořádání prostoru v urbanistickém celku. Od nepaměti byla náměstí vnitřního města vizitkou sídla, jeho moci, postavení, bohatství a prestiže. U středověkých měst

se setkáme s polyfunkčností městských jader, jejichž veřejná prostranství patřila trhu a obchodu. Centrální zóna města, typická smíšená funkční zóna, kde jsou integrovány všechny funkční složky, představuje hmotovou a funkční jedinečnost. S nárůstem suburbii, rozvojem automobilismu a komunikačních technologií se každodenní život odsunul z center měst na předměstí. Dřívější primární funkce, odehrávající se na náměstí – obchodní, se z veřejných prostranství přesouvá do velkých nákupních center, funkce obytná ustupuje soukromým investičním záměrům a městské centrum se stává centrem komerce.

Většina našich sídel prošla po 2. světové válce specifickým urbanistickým vývojem, odlišným od modelů západoevropských měst. Příčiny spočívaly v častých politických zvratech a následném přerušení kontinuity, nezbytné k vyváženému a harmonickému růstu. Dvě světové války a nástup komunistického režimu se podepsaly na charakteru veřejných prostranství a dnešní doba se s těmito změnami stále nedokáže vyrovnat. Způsob řešení a formování veřejných prostorů v globálním kontextu odráží společenský posun, který je podmiňován ekonomickým rozvojem a sociálními podmínkami. Inspirační zdroje můžeme hledat v rozličných zahraničních příkladech, které nám ukazují nové možnosti v řešení veřejných prostranství. Evropské regionální metropole, které vykazují shodné postavení v systému osídlení jako město Brno, a jejich novátorský přístup, přináší odlišná řešení, která mohou být využita i v našich středoevropských podmínkách. Tendence k omezení motorové dopravy v centru měst, podpora pěšího pohybu, požadavky na obyvatelnost veřejného prostoru, to vše jsou aspekty novodobých programů evropských měst na zkvalitnění veřejných prostranství. Pouze lidské měřítko, možnost tvorby nových událostí a lidé samotní formují tvář a identitu města. Pokusme se na základě následující klasifikace brněnských náměstí nalézt ekvivalentní příklady, které nám zprostředkují exkurzi do historie náměstí, jež se formovala v různých evropských městech. Hledání příčin uvědomělé kompozice či vlivů náhod a okolností, které vtiskly místům osobitou atmosféru, nám snad mohou zodpovědět otázku, jak se s náměstími zacházelo, jak se měnila a proč a co vlastně chybí historickým náměstím k požadované atraktivitě.

Klasifikace resp. třídění náměstí se u většiny autorů, zabývajících se touto problematikou, omezuje na členění dle jejich převažující funkce – společenské, dopravní, obchodní, rekreační atp. Zabývá-li se však konkrétním veřejným prostorem, je potřeba jej sledovat komplexněji. Do procesu utváření veřejného prostoru – náměstí velkou měrou vstupují významné stavby obklopující daný prostor. Jejich existence a funkce na sebe váže aktivity, jež se na náměstí odehrávají. Symbolický význam budov, jako jsou například divadla, brány, radnice, kostely, spoluvytváří veřejný prostor. Historický vývoj náměstí, příčiny vzniku veřejných prostranství, umísťování kompozičních prvků a potřeba určité funkce, lokalizované na konkrétním místě, je potřeba zohlednit.

2.1 Společenská, reprezentační funkce náměstí a zároveň „hlavní“ náměstí

Hovoříme-li o náměstí *společenském, reprezentačním*, jedná se o otevřený prostor, který je schopný pojmout větší množství shromážděných lidí, a je proto dimenzován pro celoměstsky významné události či sezónní akce. Jedná se o *hlavní veřejný prostor* – náměstí v centrální části města, jehož primární funkce je společenská. Toto veřejné prostranství obklopují esteticky či historicky významné stavby, kdy jedna či více staveb upoutává pozornost a graduje prostor.

V Brně toto náměstí můžeme nalézt v podobě náměstí Svobody. Náměstí Svobody (Dolní náměstí) představuje historický centrální prostor s vysokou společenskou funkcí. Představuje hlavní reprezentativní prostor města Brna, kde se konaly a stále konají nejvýznamnější události města Brna a to již po řadu století. Kolem náměstí se stavěla honosná sídla nejbohatších patriciů, šlechtické paláce, které ztělesňovaly bohatství a moc města.

Centrální náměstí větších evropských měst disponují výraznou architektonickou dominantu, ke které se upírá pozornost – nejčastěji radnice nebo kostel. Tento podstatný náboj náměstí Svobody chybí,

resp. k absenci došlo zbouráním kostela sv. Mikuláše s městskou váhou a dále zánikem pohledové dominanty Německého domu, nalézající se na dnešním Moravském náměstí. Negativní zásah také představovalo povolení ke zvýšení hladiny budov, stojících na náměstí Svobody, čímž byl potlačen pohledový účinek směřující na svatojakubský chrám. Z historických fotografií vyplývá monumentálnost kostela sv. Jakuba, dalece převyšující výšku okolní zástavby, jež pohledově podmiňoval i celkový obraz blízkého náměstí Svobody. V současnosti je prostor náměstí Svobody chápán jako otevřená plocha, kde se pozornost neupírá k jediné hlavní straně, potažmo „čelu“ náměstí, a jasný identifikační symbol chybí.

2.2 Obchodní funkce náměstí – primární je funkce trhu (tržiště), architektonická dominantu není stěžejní, avšak architektonický akcent prostor umocňuje

Obchodní náměstí je veřejný prostor s převažující funkcí trhu se specifickými požadavky na vybavenost prostoru – prodejní stánky, zdroj pitné vody, obsluha náměstí atp. Prostor je podřízen této funkci. V Brně takto můžeme jednoznačně určit Zelný trh (Horní náměstí), který společně s náměstím Svobody představoval v období založení a pozdějším středověkém městě ústřední těžiště obchodu. Jeho prvořadou funkcí, jako jediné náměstí si ji udrželo dodnes, je funkce trhu. Kolem náměstí se koncentrovaly především měšťanské domy kupců, řemeslníků a obchodníků.

2.3 Shromažďovací funkce náměstí podmíněná dominantou, která je součástí okolní zástavby

Shromažďovací náměstí úzce souvisí s dominantním postavením významné stavby především po stránce funkční – duchovní složka (kostel), správní (radnice). Stavba samotná podmiňuje shromažďovací funkci. Bez této stavby by veřejný prostor ztratil na významu. Vždy jedna strana náměstí je tou, ke které se upíná nejvíce pozornosti, a to jak z hlediska architektonického – estetického, tak i funkčního. Dominikánské náměstí patří do této kategorie, stejně jako Kapucínské náměstí, které je však sporné titulovat označením náměstí, protože se jedná spíše o rozšíření ulice na historicky frekventované trase, spojující dvě významné městské brány.

Dominikánské náměstí (Rybný trh) patřilo oproti Zelnému trhu k méně „významnému“ tržišti, specializovanému na jeden druh zboží, čímž získalo bezesporu intimnější ráz. Prostor náměstí lze označit za lokaci prominentních obyvatel města z řad nejbohatších městských patricijů, což bylo dáno situováním správy města, která se zde zachovala dodnes. Dominantní roli v území sehrává kostel sv. Michala, existence dominikánského řádu a jejich klášterních budov se středověkým jádrem a budova Nové radnice. Stavební zručnost a komfortní zázemí klášterních budov vytvořilo živnou půdu pro působení moravského zemského sněmu, který tyto objekty hojně využíval.

2.4 Dopravní funkce náměstí – primární funkce dopravní, která představuje bariérou pro vznik a rozvoj dalších funkcí

Využití a charakter *dopravního náměstí* silně determinuje přítomnost dopravně přetěžované tepny, křižovatky či dopravního uzlu společného pro všechny formy městské dopravy. Přítomnost hromadné dopravy a pozice pasanta na sebe váže specifické potřeby (zkvalitnit a zatraktivnit prostředí, kde lidé postávají a čekají na dopravní prostředek – přístřešky, mobiliář, zeleň) a prostorové nároky. Z hygienického hlediska se jedná o prostředí nevhodné pro delší pobyt (prach, hluk, smog).

V této kategorii se ocitá Šilngrovo náměstí, ležící v předhradebním prostoru resp. u bývalé městské brány. Šilngrovo náměstí je mj. prvním veřejným prostorem, který vznikl mimo hradby historického jádra a nastartoval tedy proces rozšíření a zvelebení města.

2.5 Rekreační, oddechová funkce náměstí – náměstí s volně stojící dominantou (kostelní, hřbitovní náměstí)

Náměstí s centrální dominantou kostela, který tvoří urbanistický i kompoziční střed prostoru. Odpočinková zóna, pozorování kolemjdoucích, dostatek míst k sezení (městský mobiliář, venkovní posezení – kavárny, restaurace), to vše v příjemném prostředí v blízkosti architektonicky významného či jinak hodnotného objektu, poskytujícího estetický zážitek.

Typickým příkladem náměstí v centru města Brna, které je utvářeno kolem výrazného centrálního bodu, je náměstí sv. Jakuba. Dnes se plocha náměstí omezuje na prostor kolem neogotického kostela, tvořícího vertikální dominantu náměstí. Můžeme jej označit také jako „kostelní“ či „hřbitovní“ náměstí. Původně zde žádné veřejné prostranství neexistovalo a zmiňovaný prostor byl tvořen hřbitovem. Zajímavý vztah můžeme dále vypořádat mezi náměstím Svobody a Jakubským náměstím. Uzavřené prostory – náměstí, vzájemně oddělené blokem domů, si zachovávaly své autonomní postavení až do asanace brněnského jádra. Tyto veřejné prostory v současnosti vytvářejí pohledově propojený celek, jež je zakončen až na Moravském náměstí. Otevřenost a přehlednost městských prostorů však v minulosti nenalezneme.

Ve většině případů nenalezneme veřejný prostor, jemuž by odpovídal pouze jeden vyhraněný typ. Veřejný prostor je utvářen souborem charakteristických znaků, a proto hovoříme o náměstí se smíšenou funkcí. Promíšenost funkcí však není totožná s chápáním funkční rozmanitosti středověkých náměstí. Výše zmíněná kategorizace se snaží nalézt dominantní funkci, determinující charakter náměstí, a určit tak exaktní „klíč“ pro výběr zahraničních příkladů náměstí. Dále bych se podrobněji chtěla zabývat posledním jmenovaným typem náměstí, náměstím s volně stojící dominantou – Jakubským náměstím (kostelní či hřbitovní náměstí).

3 Jakubské náměstí

Počátky osídlení severní části města podstatně ovlivnila konfigurace terénu, která na rozdíl od jižní části byla polohou méně příhodnou. Vedle konfigurace terénu sehrály klíčovou roli v rozvržení uliční sítě středověkého Brna také dálkové obchodní cesty. Tento jev je typický pro všechna města, jejichž založení bylo vlastně jakousi regulací starších preurbánních aglomerací [1]. Prostor v okolí kostela sv. Jakuba bývá dle historických pramenů uváděn jako jedno z prvních krystalizačních jader budoucího středověkého města Brna, v době, kdy se zde začali usazovat cizí osadníci. Je zde dobře patrné centrum osídlení, soustřeďující se kolem kostela sv. Jakuba, které se po celou první polovinu 13. století vyvíjelo nezávisle na starší aglomeraci v jižní části města. Zřejmý je také vliv starších komunikací na vytyčení uliční osnovy a na rozměření domovních i parcelních bloků [1]. Bezpochyby nejvýznamnější raně středověkou obchodní komunikací, která vedla jádrem budoucího města, byla západovýchodní cesta ze Znojma přes Staré Brno (zeměpanský hrad) do Olomouce. Další významná cesta, která směřovala na Vratislav, protínala předlokační aglomeraci směrem severojižním, a právě při této trase (později ulice Běhounská) se ve 13. století začala formovat kupecká osada cizích – německy hovořících kolonistů, která později iniciovala vznik kostela sv. Jakuba. Pro románsky mluvící obyvatelstvo byl určen kostel sv. Mikuláše na Dolním trhu (náměstí Svobody). Původně farní kostel se dočkal přestavby v 16. stol. (Mistr Anton Pilgram). V roce 1621 byl kostel sv. Jakuba převzat katolíky a v rozmezí let 1871–1879 proběhla přestavba kostela sv. Jakuba v novogotickém stylu a vtiskla mu podobu, kterou známe dnes.

Kostel sv. Jakuba až do konce 18. století obklopoval městský hřbitov s budovou fary a farní zahradou, která navazovala na hradební okruh města. Jakubský hřbitov se během 2. poloviny 14. století a 1. poloviny 15. století vyvinul v urbanisticky zcela ojedinělý celek. V prostoru Jakubského náměstí se nesetkáme s pravidelnou osnovou uliční sítě ani parcelních bloků, jak ji známe z některých německých a hlavně slezských měst. Podstatnou roli ve formování tohoto prostoru sehrála přítomnost stále se

rozšiřujícího svatojakubského hřbitova, který se rozvíjel společně s výstavbou kostela. Vznik původní církevní stavby je datován do 20. let 13. století a dle velikosti tehdejšího hřbitova se usuzuje, že byl ve srovnání s dnešní stavbou o třetinu kratší [1]. Hřbitov se postupně rozšířil na východní straně náměstí zřejmě až k ulici Běhounské, na straně západní pak dosáhl až k východní hranici domovních parcel. V roce 1349 a 1350 byly pro potřebu dalšího rozšíření hřbitova vykoupeny dva domy při ulici Hřbitovní. Ke kostelu byly ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století přistavěny tři kaple. Další tři byly založeny na hřbitově. Po zrušení hřbitova v roce 1785 kaple postupně zanikly [1].

Počátkem 16. století kostel zcela vyhořel a zůstaly stát pouze obvodové zdi. V tomto období hřbitov zasahoval částečně severně i východně od kostela, v jižní části náměstí zabíral takřka celou plochu náměstí. Od východu byl od 16. století hřbitov vymezen ohradní zdí při Běhounské ulici. Zde se od 2. poloviny 13. století utvářela měšťanská zástavba, která hřbitov z těchto míst postupně vytlačila. Na severní straně byl areál hřbitova v 1. polovině 13. století ohrazen mělkým příkopem a palisádou, která se nacházela cca 12 m od severní stěny lodi dnešního kostela. Již ve 2. polovině 13. století zde však ve své východní části ustoupil měšťanské parcele, na které od 2. poloviny 15. století sídlila stavební huť, realizující stavbu dnešního kostela sv. Jakuba. Jedná se pravděpodobně o jednu z nejstarších částí hřbitova, která zaniká ještě během 1. poloviny 13. století. Ke hřbitovu náležel od poloviny 14. století i prostor, nacházející se dnes pod stavbou Kooperativy na Rašínově ulici č. 6 [2].

Rozšiřování plochy hřbitova, jež pokračovalo v několika etapách, stále nestačilo, a proto byla z kapacitních důvodů vybudována kostnice. Bývalý hřbitovní prostor a jeho podzemí se dnes defakto nachází pod veřejným prostranstvím. Hlavní brána hřbitova stávala naproti ulici Jezuitské. Samotný hřbitov byl mírně vyvýšen nad terén, proto se do něj z ulice Běhounské vstupovalo několika schody. Po celou dobu své existence hřbitov respektoval uličku Hřbitovní. Pohřbívání zde skončilo v závěru 16. století [2]. Roku 1789 byl hřbitov z hygienických důvodů zrušen josefínskou reformou a okolí kostela bylo vydlážděno. Na přelomu 20. století došlo v rámci tzv. velké asanace ke stržení všech historických domů na náměstí a jejich následnému nahrazení novou, moderní výstavbou v duchu historizujících slohů. Síť ulic byla výrazně pozměněna proražením Rašínovy ulice, která spojila náměstí Svobody a Moravské náměstí. Hřbitovní ulička tak zanikla a byla zbourána jedna z nejvýznamnějších a zároveň poslední hřbitovní kaple, kaple sv. Mořice.

4 Náměstí s volně stojící dominantou

V dnešní době se stále více se začíná hovořit o potenciálu *místa*. Každé veřejné prostranství, každé náměstí, musí mít dostatek vlastní identity, *genius loci* – nezaměnitelnost a jedinečnost, jen tak se může stát plnohodnotně fungujícím prostorem. Volně stojící dominanta – kostel, představuje jasný symbol místa a určuje jeho význam. Výrazná vertikální dominanta, volně stojící na veřejném prostranství, graduje prostor, strhává na sebe veškerou pozornost a stává se hlavním orientačním bodem bezprostředního okolí, potažmo celého města, a to především v dálkových pohledech. Svému uživateli nabízí zřetelně definovaný prostor. Označení kostelní a zároveň hřbitovní náměstí vypovídá na jedné straně o vlastní dominantě – kostelu, ale také o veřejném prostranství a jeho dřívější funkci resp. využití. Příčinou stavby volně stojících kostelů je téměř vždy dřívější existence hřbitova kolem nich, např. katedrála ve Freiburgu im Breisgau, Bernu, Ulmu i v Basileji nebo např. ve Vídni u Štěpánského domu. Pozice a umístění církevní stavby je dána orientací ke světovým stranám. Katolický kostel je zpravidla otočen presbytářem směrem na východ. Toto pravidlo bylo závazné především v období středověku, jak dokládají četné zahraniční příklady (např. katedrála ve Freiburgu protíná náměstí v úhlopříčné ose), ale také brněnský kostel sv. Jakuba. Doba barokní klade větší důraz na urbanistické vztahy v území (např. katedrála sv. Trojice v Drážďanech – jihozápadní orientace). S opačnou orientací presbytáře se setkáme na dalším brněnském náměstí, a to Dominikánském. Těžiště barokního kostela sv. Michala - oltář) muselo být kvůli nepříznivé terénní konfiguraci umístěno na stranu západní, aby tak došlo ke stabilizaci statiky objektu.

Hřbitovní zeď představovala nedílnou součást středověkých hřbitovů (např. Freiburg, Ulm, Basilej) a měla symbolicky oddělovat svět zemřelých od světa živých. Vstupní brána rozhraní mezi těmito dvěma světy ještě umocňovala. Hřbitov v křesťanské církvi byl vždy těsně spjat s kostelem, což je zřejmé i z německého označení *Kirchhof* či anglického slova *churchyard*. Židovská nauka naopak striktně vytěsňuje pohřebiště mimo blízké okolí synagogy. Středověk však prostor hřbitova nechápal jako pietní místo, jak je tomu dnes, ale byl hojně využíván k rozličným aktivitám a byl také chápán jako jakési centrum společenského života. Paralela mezi využitím hřbitova a podstaty veřejného prostranství vyvrcholila v době vytěsňování pohřebišť za hranice města, kdy uvolněné prostory získaly okamžitě novou náplň – staly se tržištěm. Historicky doložená tržiště na místě bývalého hřbitova nalezneme opět ve Freiburgu či Ulmu. Freiburg im Breisgau byl během 2. světové války těžce bombardován a zničeno bylo téměř 80% historického jádra. Poválečná obnova se proto snažila navázat na historické tradice a město bylo citlivě přestavěno podle původního středověkého plánu. Středověké opevnění bylo zbouráno a nahrazeno parkovým hradebním okruhem. Z katedrálního náměstí (Münsterplatz) byla vyloučena veškerá automobilová doprava a prostor se opět začal využívat k potřebám trhu. Stejného využití se dočkalo také další katedrální náměstí, a to v Ulmu (Německo). Na východní straně náměstí se nachází gotická katedrála a na západ se otevírá do prostoru hlavních obchodních ulic města. Z prostoru náměstí je vyloučena veškerá doprava a na rozdíl od ostatních prostranství v centrální zóně města zde neprochází žádná linka hromadné dopravy. Kostelní náměstí představují plnohodnotná centra městského života, jejichž historie se nesmazatelně vtiskla do jejich nevšedně intimní tváře balancující na pomezí světského a duchovního světa.

5 Závěr

Akcent historických plánů či vedut vždy představovala vertikální dominanta středověkého chrámu, dokladující významné postavení v rámci historického či současného města. Volně stojící kostel (potažmo katedrála) byl podmíněn dřívější existencí hřbitova, který byl postupně vymisťován za hradby města a vzniklá volná prostranství byla nově využita. V německých městech byly volné prostory po zrušených hřbitovech brzy zaplněny tržišti a čilým každodenním životem. Dnes je zde vyloučena veškerá automobilová doprava a prostor je určen pouze pro chodce. Jakubské náměstí se nikdy tržištěm nestalo, což bylo dáno nejen uzavřeností celého prostoru, ale také poměrně dlouhým obdobím využívání prostoru jako městského hřbitova (až do konce 18. století), které vyvrcholilo několika přestavbami včetně asanace městského jádra v roce 1900. Z historických dokladů se dozvídáme o malebnosti a uzavřenosti náměstí, jež bylo formováno přítomností kostela sv. Jakuba. Označení oddechové a rekreační náměstí s volně stojící dominantou definuje prostor jako zónu klidu a odpočinku. Z četných zahraničních příkladů se dovídáme, že hlavní střet zájmů vždy vychází z lokalizace několika protichůdných funkcí, především dopravní a rekreační. Vzhledem ke stísněnosti prostoru Jakubského náměstí je nutné preferovat pouze jednu funkci na úkor druhé. Odstranění automobilové dopravy včetně dopravní struktury, které chodci v území způsobuje značnou bariéru (různé výškové úrovně zpevněných ploch - chodníku a vozovky, parkovací sloupky atp.), by přispělo ke zkvalitnění prostranství a umožnilo rozvoj nových aktivit.

Použitá literatura

- [1] MERTA, D. - PEŠKA, M. - SEDLÁČKOVÁ, L. - ZUBEK, A. Jakubské náměstí – jedno z center lokace Brna? In *Forum urbes medii aevi IV*. Brno: 2007. s. 144-161.
- [2] HOLUB, P. - KOLÁŘÍK, V. - MERTA, D. - PEŠKA, M. - SEDLÁČKOVÁ, L. - ZAPLETALOVÁ, D. - ZUBEK, A. Brněnské hřbitovy. In *Brno v minulosti a dnes XIX*. Brno: 2006. s. 267 – 294.
- [3] KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. 1. vyd. Praha: Baset, 2000. 644 s. ISBN 80-86223-11-6.